
بسم الله الرحمن الرحيم

شرح جامع

روانشناسی اجتماعی

«روانشناسی»

مولفان: ناصر قلی‌پور انبوهی – صادق خدامرادی

انتشارات ارشد

پیشگفتار ناشر

خداوند بزرگ را شاکریم که فرصتی عنایت فرمود تا بتوانیم قدمی در جهت گسترش علم و فرهنگ کشور عزیزمان برداریم و مسیری هموار را در اختیار مخاطبان و داوطلبان علاقمند به ادامه تحصیل قرار دهیم. از آنجائی که درحوزه کتاب‌های درسی و کمک درسی کارشناسی ارشد کتاب‌های زیادی به رشته تحریر در آمده است با این حال وجود یک مجموعه جامع، دقیق، کامل و دارای رفرنس(منابع) مستند احساس می‌شود.

همیشه دغدغه داشتیم که ای کاش می‌شد تمامی منابع پراکنده و گاهاً دست نایافتنی کنکور در یک مجموعه به گونه‌ای جذاب و شیوا آماده می‌شد و همچنین سوالات دوره‌های قبل کنکور نیز به گونه‌ای تشریحی پاسخ داده می شدند، که خدشه‌ای بر آنها وارد نشود و خیال داوطلبان عزیز آنقدر آسوده باشد که اطلاعات مندرج در پاسخنامه‌ها را برای بهره‌گیری در آزمون خود بکار گیرند. این کار با یاری خداوند بزرگ و همکاری نخبه‌ترین دانشجویان و اساتید کشور در انتشارات ارشد هماهنگ گردید و در تمامی مقاطع تحصیلی از کاردانی به کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در حوزهٔ آزمون‌های سراسری – آزاد و پیام نور بسته‌های آموزشی شامل کتاب‌های بانک سوالات و کتاب‌های شرح جامع درس آماده گردید. در تهیه مجموعه‌های فوق‌الذکر از فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد و دکتری که حائز رتبه‌های تک رقمی کنکور می‌باشند، استفاده کرده‌ایم، تا شما عزیزان بتوانید در راستای افزایش توان علمی خود در جهت نیل به مقصود خویش نایل آیید. بدون تردید می‌توان گفت که برای اولین بار در نظام آموزشی کشور مجموعه‌ای به این سبک عرضه می‌شود که در کیفیت و کمیت بی‌نظیر بوده و تمامی نیازهای دانشجویان و داوطلبان عزیز را پوشش می‌دهد. امید است که استفاده از این مجموعه عزیزان را در جهت موفقیت در آزمون یاری رسانده باشد. در پایان لازم به ذکر است که بی نقصی محض از آن خداوند متعال می‌باشد، بنا براین از تمامی خوانندگان و داوطلبان عزیز خواهشمندیم نظرات سازنده خود را در مورد این کتاب به سایت انتشارات ارشد اعلام نمایند تا ما را در جهت هر چه بهتر آماده کردن این محصولات یاری رسانند.

با تشکر

ناشـــــر

www.arshadbook. ir

پیشگفتار مولف

یکی از مسائلی که فراروی داوطلبان مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی روانشناسی قرار دارد تعدد منابع معرفی شده می‌باشد. و این موضوع می‌تواند داوطلبان را دچار این تعارض کند که با توجه به زمان پیش‌رو آیا باید تمامی منابع را مطالعه کند یا اینکه منابع خاصی را با توجه به درجه‌ی اهمیت آنها انتخاب نماید. با در نظر گرفتن این مسأله در مجموعه‌ی حاضر سعی کردیم تا جایی که ممکن است از منابع مختلف و مهم جهات تألیف این اثر استفاده کنیم که ضمن اینکه داوطلبان گرامی را از مطالعه‌ی منابع متعدد بی‌نیاز کرده و در عین حال اطلاعات کافی و مناسبی را جهت آمادگی دانشجویان عزیز فراهم آوریم.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم که از دوستان عزیزم آقای سجاد کریم‌نژاد انبوهی و آقای حسن امین زاده‌ی انبوهی که در مراحل تدوین این اثر صادقانه از هیچ‌گونه کمکی به بنده دریغ ننموده‌اند تشکر و قدردانی نمایم.

با سپاس

ناصر قلی‌پور

فهرست مطالب

عنوان صفحه

فصل اول: تاریخچه و روش‌های تحقیق

روان شناسی اجتماعی چیست؟ ۱۳
برخوردهای نظری با روانشناسان اجتماعی ۱۳
بخش ۲: تاریخچه و روشهای تحقیق ۱۵
بخش ۳: روشهای تحقیق در روانشناسی اجتماعی ۱۸
نکات مهم در تحقیق روانشناسی ۱۸
هدفهای روش علمی ۲۰
انواع روشهای تحقیق در روانشناسی اجتماعی ۲۱

فصل دوم: نظریه‌های یادگیری

مکانیسمهای یادگیری ۳۱
ویژگی‌های متمایز کننده ۳۲
نظریه‌های شناختی ۳۲
اصول کلی ۳۲
ویژگی‌های متمایز کننده ۳۳
ویژگی‌های متمایز کننده ۳۵
نظریه‌های جامعه شناسی ۳۵
نظریه زیست شناختی ۳۶
وضعیت نظریه‌ها در روانشناسی اجتماعی امروز ۳۹

فصل سوم: رفتار در گروه‌ها

نفوذ اجتماعی ۴۷
اثرات گروه تماشاچیان ۴۸
الگوی تاثیر اجتماعی ۴۸
الگوی انگیزشی تاثیر حضور دیگران ۴۸
تماشاچیان فعال ۴۹
مشخصه‌های گروه ۵۰
فرایند عملی گروه یا پویایی گروه ۵۰
تغییر مخاطره آمیز: جلوه‌ای از نفوذ گروه بر اعضای خود ۵۳
گروههای ویژه ۵۴

فصل چهارم: نفوذ اجتماعی و همرنگی با جماعت (همنوایی)

همرنگی با جماعت (همنوایی) ۶۳
مطالعات کلاسیک آزمایشگاهی در مورد همنوایی ۶۳

عنوان صفحه

آزمایش‌های اش در مورد همنوایی ۶۴
عوامل موثر بر همنوایی ۶۴
ویژگی‌های فردی و همنوایی ۶۵
عوامل موقعیتی موثر بر میزان همنوایی ۶۵
وجود یک همدست مخالف ۶۶
تفاوتهای دو جنس از نظر همنوایی ۶۷
پاداش و تنبیه در مقابل اطلاعات ۶۷
نفوذ اجتماعی و هیجان ۶۸
انواع پاسخ به نفوذ اجتماعی ۶۸
جاذبه و کشش ۶۹
نکاتی چند در مطالعه همنوایی (همرنگی با جماعت) ۷۰
کنترل ۷۰
پیامدهای اعتقادی به داشتن کنترل ۷۱
تفاوت‌های فردی در درک کنترل ۷۲
واکنش در برابر از دست دادن کنترل ۷۲
درماندگی آموخته شده ۷۳
اصول ناوابستگی ۷۳
وابستگی خود القایی ۷۴

فصل پنجم: رهبری و مدیریت

جستجو برای یافتن خصیصه‌های رهبری ۸۱
نظریه بزرگمرد در رهبری ۸۳
نظریه جبر اجتماعی یا روح زمان در رهبری ۸۴
ملاحظه و رعایت ۸۵
ابتکار سازمان دهی ۸۵
عوامل موثر و کارایی رهبر ۸۶
نظریه اقتضایی فیدلر در رهبری ۸۶
عناصر نظریه اقتضایی ۸۶
الحاق عناصر به یکدیگر ۸۷
مدیران و تغییر ۸۸
الگوی تعاملی: نفوذ رهبران و پیروان ۸۸
تعامل بین رهبران و پیروان ۸۹
ادراک رهبری ۸۹
واکنش پیروان نسبت به رفتار رهبر ۸۹
نفوذ پیروان بر رفتار رهبر ۹۰

فصل ششم: اطاعت و فرمانبرداری

عوامل مؤثر بر اطاعت و فرمانبرداری ۹۸
روش‌های جلب اطاعت ۱۰۰
فنون مبتنی بر تعهد ۱۰۱
فنون مبتنی بر تقابل ۱۰۱

عنوان صفحه

فنون مبتنی بر کمیابی ۱۰۲
فنون دیگر جلب اطاعت ۱۰۲

عنوان صفحه

فصل هفتم: رفتار ناظران در موقعیت‌های اضطراری

ویژگیهای موقعیت اضطراری ۱۱۱
وضعیت فرد ناظر و درک او از موقعیت اضطراری ۱۱۲
وضعیت فرد نیازمند به کمک ۱۱۲
مقایسه جوامع ساده و پیچیده ۱۱۴
زمینه‌های نظری دربارهٔ رفتار کمک رسانی ۱۱۵
روشهای آموزش و ترویج نوعدوستی ۱۱۵

فصل هشتم: اخلاق و ارزش‌های اخلاقی

الف) دیدگاه بدسرشت بودن ذاتی انسان ۱۲۳
تعریف اخلاق ۱۲۳
شاخص اخلاق ۱۲۳
رشد اخلاق در کودک ۱۲۴
روش تحقیق در اخلاق ۱۲۴
روش آموزش اخلاق ۱۲۴
ب) دیدگاه نیک سرشت بودن فطری انسان ۱۲۵
تعریف اخلاق ۱۲۵
شاخص اخلاق ۱۲۵
رشد اخلاق ۱۲۵
پیاژه و رشد دو مرحله‌ای اخلاق در کودکان ۱۲۶
روش تحقیق پیاژه در اخلاق ۱۲۷
کلبرگ و نظریه شش مرحله ای رشد اخلاقی ۱۲۸
روش تحقیق کلبرگ در اخلاق ۱۲۹
روش تحقیق در اخلاق ۱۳۰
آموزش اخلاق ۱۳۰
ج- دیدگاه نه بد و نه خوب بودن ذاتی انسان ۱۳۱
رشد اخلاق ۱۳۲
روش تحقیق در اخلاق ۱۳۲
د) اخلاق در مذهب ۱۳۳
آموزش اخلاق ۱۳۴
رویکردهایی به آموزش اخلاق از نظر روانشناسی ۱۳۴

فصل نهم: پرخاشگری

۱- معتقدان به ذاتی بودن پرخاشگری ۱۴۳
۲- معتقدان به اکتسابی بودن پرخاشگری ۱۴۵
جمع بندی دو نظریه ۱۴۵
نقش رسانه‌های گروهی در آموزش پرخاشگری ۱۴۵

عنوان صفحه

کنترل پرخاشگری ۱۴۶
استدلال ۱۴۷
تنبیه فرد پرخاشگر ۱۴۷
تنبیه الگوهای پرخاشگر ۱۴۷
تقویت رفتارهای مغایر ۱۴۷
ایجاد همدلی نسبت به دیگران ۱۴۸

فصل دهم: نگرش‌ها و چگونگی تکوین آن‌ها

تعریف نگرش ۱۵۵
ویژگی‌های نگرش ۱۵۵
ابعاد نگرش ۱۵۶
تکوین نگرش‌ها ۱۵۶
۱- آنچه نیازهای شخص را برآورده می‌کند ۱۵۷
۲- کسب اطلاعات درباره موضوع یا شیء یا فرد خاص ۱۵۷
۳- تعلق گروهی ۱۵۷
۴- شخصیت فرد ۱۵۷

فصل یازدهم: نظریه‌های تغییر نگرش

الف) الگوهای یادگیری تغییر نگرش ۱۶۳
کاربردهای الگوهای یادگیری در تغییر نگرش ۱۶۶
۲- نظریهٔ مشوق‌ها و تعارض‌ها ۱۶۶
ب) الگوهای شناختی تغییر نگرش ۱۶۶
نظریهٔ ناهماهنگی (ناهمسازی) شناختی ۱۶۸
روابط متقابل در درون ساخت شناختی ۱۶۹
تحقیقات مربوط به نظریه ناهماهنگی شناختی ۱۶۹
دفاع ضدنگرشی ۱۷۰
کاربردهای نظریه ناهمسازی شناختی ۱۷۰
الگوهای پذیرش و طرد ۱۷۱
مقیاس‌های قضاوت ۱۷۳
قضاوت اجتماعی و تغییر نگرش ۱۷۴
تحقیقات مربوط به نظریهٔ قضاوت اجتماعی ۱۷۴
اختلاف بین پیام و موضع پیام گیر ۱۷۵
کاربردهای نظریه قضاوت اجتماعی در مورد تغییر نگرش ۱۷۵
ج) الگوهای کاربردی ۱۷۵
مفاهیم بنیادی الگوی کارکردی ۱۷۵
تحقیقات مربوط به نظریه‌های کارکردی ۱۷۶
وقتی نگرشها تغییر نمی‌کنند ۱۷۷

فصل دوازدهم: اندازه‌گیری و سنجش نگرش‌ها

۱- مقیاسهای نگرش ۱۸۵
مقیاس گاتمن یا مقیاس تراکمی ۱۸۷

عنوان صفحه

۲- مصاحبه‌ی زمینه یاب ۱۸۷
۳- فنون پوشیده یا مبدل ۱۸۷
۴- روش افتراقی معنایی ۱۸۸
۵- روشهای دیگر اندازه گیری نگرشها ۱۸۸
مشاهدات رفتار و اندازه گیری‌های غیرعکس العملی ۱۸۹

فصل سیزدهم: نظریه‌ی اسناد

۱- نظریهٔ روانشناسی ساده در اسناد (نظریهٔ اسناد روانشناسی ساده) هایدر ۱۹۵
۲- نظریهٔ اسناد استنباط متناظر جونز و دیویس ۱۹۵
۳- نظریه تغییر همگام هارولد کلی ۱۹۶
۴- نظریهٔ ترکیبی اسناد شیور ۱۹۶
۵- طبقه بندی سه بعدی واینر از اسناد ۱۹۷
خطای بنیادی اسناد ۱۹۷
سوگیریهای اسنادی ۱۹۸
سوگیری‌های مربوط به جنس ۲۰۰
اسنادها دربارهٔ خود ۲۰۰
نگرش‌ها ۲۰۰
کاربردهای نظریهٔ اسناد ۲۰۱

فصل چهاردهم: زبان و ارتباط

زبان ۲۰۹
ارتباط ۲۰۹
منشاء زبان ۲۰۹
نخستی‌ها و زبان ۲۱۰
پروژه‌ی گوآ ۲۱۱
پروژه‌ی ویکی ۲۱۱
پروژه‌ی سارا ۲۱۱
پروژه‌ی واشو ۲۱۱
پروژه‌ی لانا ۲۱۲
زبان و تفکر ۲۱۲
رشد متوازن و همزمان تفکر و زبان ۲۱۳
رشد زبان در کودک ۲۱۳
ارتباط غیر کلامی ۲۱۴
زبان بدن و ارتباط غیر کلامی ۲۱۴
لمس کردن ۲۱۵
بیانگر بودن اطوارهای غیر کلامی و خواند آن‌ها ۲۱۶

فصل پانزدهم: پیشداوری

قالب‌های فکری و پیشداوری ۲۲۳
قالب‌های فکری و اسنادها ۲۲۴
قالب‌های فکری جنسی ۲۲۴

عنوان صفحه

نکوهش قربانی ۲۲۴
پیشداوری و علم ۲۲۵
برخی از تاثیرات دقیق پیشداوری ۲۲۵
پیشداوری و رسانه‌های همگانی ۲۲۵
علل پیش‌داوری ۲۲۵
نظریه‌ی «سپربلای» پیشداوری ۲۲۵
شخصیت متعصب ۲۲۶
پیشداوری از طریق همرنگی ۲۲۶
راههای کاهش پیشداوری ۲۲۶
اثرهای غیر مستقیم اختلاط نژادی ۲۲۷
اتکای به یکدیگر – یک راه حل ممکن ۲۲۷

فصل شانزدهم: کاربرد روانشناسی اجتماعی در جامعه

کورت لوین و جهت‌گیری به سوی عمل پژوهی ۲۳۵
بررسی چند مسئله‌ی روانشناسی اجتماعی ۲۳۵
علل بیماری‌ها ۲۳۵
تشخیص مسائل پزشکی ۲۳۶
پیشگیری از بیماری‌ها ۲۳۶
درمان بیماری‌ها ۲۳۶
موارد دیگر کاربرد روانشناسی اجتماعی ۲۳۶
نقش عالم اجتماعی در تغییر ۲۳۷

فصل اول

تاریخچه و روش‌های تحقیق

عناوین اصلی

- روانشناسی اجتماعی چیست؟
- برخوردهای نظری با روانشناسان اجتماعی
- تاریخچه و روش‌های تحقیق
- انواع روش‌های تحقیق در روانشناسی اجتماعی
- خلاصه فصل
- سوالات چهارگزینه‌ای

فصل اول

تاریخچه و روش‌های تحقیق

روان شناسی اجتماعی چیست؟

ارسطو نخستین کسی بود که برخی از اصول اساسی نفوذ اجتماعی و متقاعد سازی را صورت بندی کرد، وی اظهار داشت که انسان حیوانی اجتماعی است. تعریف ما از روانشناسی اجتماعی عبارت است از: نفوذی که مردم بر عقاید یا رفتار دیگران دارند ← (نفوذ اجتماعی).

در مبحث پژوهش‌ها و آزمایش های روانشناسی اجتماعی ممکن است با سوگیری بینش پس نگر مواجه شویم. این سوگیری به معنای آن است که ما تمایل داریم تا پس از آگاه شدن از نتیجه یک رویداد، توانایی هایمان را در پیش بینی، بیش از حد برآورد کنیم.

روانشناس اجتماعی به مطالعه روابط واقعی، خیالی یا بالقوه میان افراد و تاثیر این روابط بر آنها، در فضای اجتماعی معین می‌پردازد (آلپورت، ۱۹۴۵). به این جهت روانشناسان اجتماعی سعی دارند شرایطی را که به شخص می‌فهماند به میل شخص دیگر رفتار کند، مشخص نمایند؛ شرایطی را که موجب گرایشهای شخص و روابط مسالمت جویانه یا رقابت آمیز او با دیگران می‌شوند، بشناسند؛ این دانشمندان همچنین به بررسی نتایجی که گرایشهای فرد در روابط با دیگران به بار می‌آورد، می‌پردازد و به بررسی نتایج حاصل از کنش و واکنش های مسالمت جویانه ی رقابت آمیز او و از این قبیل علاقه نشان می‌دهند.

برخوردهای نظری با روانشناسان اجتماعی

تعداد قابل توجهی از موضع گیریهای مختلف نظری بر ادبیات روانشناسی اجتماعی تاثیر گذارده و هنوز هم بر تحقیقات در این رشته علمی سایه می‌گستراند. فضای تاریخی و اجتماعی این برخوردهای نظری مورد بررسی آلپورت(۱۹۴۵)، مارتیندال(۱۹۶۰) و کارپفارد(۱۹۳۲) قرار گرفته است. امروزه روانشناسان اجتماعی پرسشهای دو قطبی را علی القاعده مردود می‌دانند و فکر می‌کنند انسان طبیعتاً هم اجتماعی است و هم بیولوژیک. در انسان هم خصیصه خودمحوری و حیوانی، بدون توجه به عواقب کار و هم استعداد رفتارهای خاص انسانی و نوع دوستانه وجود دارد. تمایل کنونی در روان شناسی اجتماعی بیشتر بر این قرار گرفته است که بر شرایطی که انسان را به طرف (خودمحوری) یا (جامعه گرایی)،(عقلائی بودن) یا (نبودن) می‌راند تاکید می‌شود و نه اینکه انسان فقط در چهارچوب یکی از این خصیصه‌ها دیده شود و مورد مطالعه قرار گیرد. با وجود این، جهت گیری های نظری اصلی در مورد جوهر انسان تا حدودی با هم تفاوت دارند: مثلا گشتالت می‌پندارد که ساخت فکری انسان طوری است که قبل از هر چیز در پی آن است که به یک بینش کلی از جهان سازمان یافته و معنادار دست یابد. نظریه پردازان (تقویت) به این اصل معتقدند که اساساً رفتار انسان را نتایج آنی خوب و بد حاصل از آن تعیین می‌کند؛ به نظر این دانشمندان، انسان سعی دارد وضع خود را با توجه به تجربه پیشین خود که در راه کسب

لذت به چنگ آورده درک کند. نظریه پردازان (نقش) با این فرضیه آغاز می‌کنند که رفتار انسان را منحصراً اجتماع او شکل می‌دهد. به عقیده این عده، ارزشها و ملاکهایی که انسان براساس آن‌ها نفع خود را تشخیص می‌دهد و معنای هر چیز را برای خویش مشخص می‌کند تابع نقشی است که در جامعه به عهده وی گذاشته شده است. روانکاوان، انسان را به منزله یک صحنه درگیری بین طبیعت حیوانی او، جامعه او(خانواده) فرض می‌کنند. بر اساس این نظریه، قدرت تعقل و استعدادهای انسان در همرنگی با محیط، برای حل درگیری بین نیروهای درونی، واسطه قرار می‌گیرند و در جریان همین وساطت است که ساختار پیدا می‌کنند و رشد می‌یابند. تجربه ای که انسان در طی سالیان طفولیت در آغوش خانواده می‌اندوزد، چاره جویی های وی را در حل کشمکش های درونی و پرورش استعداد او در تطابق با محیط ثبات می‌بخشد. به این ترتیب بیش از پیش روشن می‌گردد که کوشش علمی‌در روانشناسی اجتماعی بیشتر بر محور طرح نظریه هایی پا می‌گیرد که "برد متوسط" دارند. عبارت (برد متوسط) را مرتن(۱۹۷۵) عنوان کرد و منظور وی "نظریه های بود که به عنوان واسط عمل می‌کنند، واسط میان فرضیه های پیش پا افتاده ای که در تحقیقات روزمره به وفور دیده می‌شوند از یکسو و بناهای وسیع علمی‌ای که حول و حوش یک طرح مفهومی اصلی ولی قابل دستکاری شکل می‌گیرند، از سوی دیگر"

ماهیت نظریه

در روانشناسی اجتماعی، نظریه‌ها و برخوردهای نظری، بنابر قاعده کلی، براساس الگوریتمها بنا نشده‌اند ولی در عوض تقریبا هیچ وقت از استفاده از قواعد قیاسی بی نیاز نیستند، قواعدی که در نحو زبان روزمره به طور خودبخودی رعایت می‌گردند. بدین جهت است که استنتاجات در اغلب نظریه های روانشناسی اجتماعی خالی از ابهام نیستند و از منطق محض بی بهره‌اند زیرا همه مراحل علمی لازم را طی نکرده‌اند و بیشتر بر نتیجه گیری غیر مبرهن و ملاکهای ممکن و تعقلات ضمیری و رو به درون تکیه دارند تا بر ضابطه های بسیار مشخص علمی و منطقی ... بسیاری از علمای معرفت بر عدم کارایی زبان روزمره برای بیان تئوری های علمی تاکید ورزیده‌اند.

ساخته‌های نظری یا مفاهیم، مجموعه لغات نشریه را تشکیل می‌دهند. مفهوم را می‌توان به مثابه ایده های فرض کرد که حاصل مشاهده‌ها یا سایر ایده‌ها را در یک حیطه فکری بیشتری گرد می‌آورد. به این ترتیب کشف مفاهیم تازه یکی از پرثمرترین جهات نظریه سازی در علم است.

نظریه موقعی کارا و ثمربخش است که مفاهیم آن خصوصیات زیر را داشته باشد:

۱- منطقاً بارور باشد (امکان نتیجه گیری های پی در پی منطقی)

۲- امکان برقراری انواع ارتباطات بین مفاهیم را برای ما فراهم آورد. (ساخته‌ها نباید با هم بی ارتباط باشند)

۳- دارای حیطه تجربی قابل گسترش باشند.(بتوان بسهولت برای هر مفهوم خاص، چندین تعریف تجربی معادل آورد. هنگامی که نتایج تجربه آزمایشگاهی در مورد فرضیه معین به اثبات نرسد همچنان می‌توان آنرا حفظ کرد، به شرط آنکه تعریف مناسب مفهومی را که برای بیان فرضیه بکار برده بودیم دستکاری کنیم. اینکه ما فرضیه را باطل بپنداریم یا فرضیه را ناکافی بدانیم به میزان کوششی بستگی دارد که در تعریف مناسب و یا در تنظیم نظریه ای که فرضیه را از آن بیرون کشیده ایم به کار برده ایم. انتخاب ما همچنین بستگی به میزان امکان تغییر یک از این دو دارد. پس نتیجه می‌گیریم که تعریف تجربی مفاهیم خیلی دقیق و عینی باشد. مفاهیم دستکم باید طوری تعریف شوند که نظریه بتواند نتایج تجربی ثمربخشی را به بار بیاورد. بعلاوه قواعد ربط باید طوری ساخته شوند که به هر عالم یا مشاهده گر مجرب دیگری این امکان را بدهد به عملیات مشابهی دست بزند. یعنی قواعد ربط مفاهیم را به عملیات عینی و مورد قبول ذهنی همگان و نیز قابل تکرار ربط بدهد. همانطور که ناژل(۱۹۶۱) مشخص نمود:

(ایده‌های تجربی آزمایشگاهی دارای همان حدود ثغور مشخصی که در ملاحظات نظری می‌بینیم نیستند). تعیین قواعد ربط کاراً و عینی اساسا کار درونی و خلاق محقق نیستند.

برای درک بهتر ماهیت نظریه با ذکر یک مثال (نظریه یا برد متوسط) مشهور در روانشناسی اجتماعی که همان نظریه (ناکامی– پرخاشگری) است، به آن می‌پردازیم: این نظریه چهار مفهوم اصلی را مطرح می‌کند:

۱- **ناکامی:** حالتی است که از برخورد منفی با عملی که شخص برای دستیابی به هدفش انجام می‌دهد ناشی می‌گردد. این عمل اصطلاحا (پاسخ – هدف) نامیده می‌شود.

۲- **پرخاشگری:** به عملیاتی گفته می‌شود که هدف آن مقصر جلوه دادن شخص یا چیزی است.

۳- **خود داری:** به تمایلی اطلاق می‌شود که جلوی انجام عمل شخص را می‌گیرد چرا که او عواقب این عمل را منفی می‌پندارد.

۴- **جابه جایی:** تمایل به انجام عملیات پرخاشجویانه ای است که علیه منشا نارضایتی به کار نمی‌افتد. بلکه هدف دیگر را نشانه می‌گیرد.

این مفاهیم چهارگانه در نظامی از فرضیه های متقاطع به هم مربوط می‌شوند.

۱- درجه ناکامی به سه عامل بستگی دارد: نیروی درونی – درجه برخورد با پاسخ – هدف ناکام مانده – تعداد دفعاتی که پاسخ– هدف به ناکامی گرائیده.

۲- نیروی محرکه پرخاشگری با درجه ناکامی ارتباط مستقیم دارد.

۳- شدیدترین محرکی که از ناکامی ناشی می‌شود شخص را به اعمال پرخاشجویانه علیه منشایی که او فکر می‌کند موجب ناکامی‌بوده، وا می‌دارد.

۴- خودداری از عمل پرخاشجویانه، با میزان تنبیهی که برای این عمل فرض می‌شود، رابطه مستقیم دارد.

۵- خودداری از انجام عمل مستقیم پرخاشجویانه، موجب ناکامی اضافی می‌گردد و شخص را به سوی عاملی یا هدف دیگر سوق می‌دهد.

۶- انجام هر عمل پرخاشجویانه حکم تخلیه را دارد و میل به انجام هر عمل پرخاشجویانه دیگر را کاهش می‌دهد.

تاریخچه و روشهای تحقیق

اتوکلاین برگ[1]، روانشناسی اجتماعی را علم مطالعه رفتار فرد در وضع گروهی تعریف کرده است و تعریف آلپورت[2] اینچنین است:«با جزئی استثنائات، روانشناسان اجتماعی رشته خود را کوششی می‌دانند برای فهم و تبیین این مطلب که افکار، احساسات یا رفتار افراد چگونه تحت تأثیر حضور واقعی، تصویری یا تلویحی دیگران قرار می‌گیرد.»

به بیان ساده تر، روانشناسی اجتماعی اثرات حضور دیگران را بر رفتار فرد یا رفتار فرد را تحت تأثیر گروه، مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهد. تعریفی دیگر این است که روانشناسی اجتماعی به عنوان علم مطالعه رفتار متقابل بین انسانها یا علم مطالعه تعامل انسانها شناخته می‌شوند. نکته قابل ذکر این است که مدتها پس از آغاز روانشناسی علمی، روانشناسی اجتماعی بعنوان بخشی از جامعه شناسی شناخته می‌شد گفته شده است که جامعه شناسی اساساً به گروهها نظر دارد و روانشناسی اجتماعی به افراد درمیان گروهها (کلاین برگ). نظر جامعه شناسی به عوامل اجتماعی رفتار گروهی معطوف است. حال آنکه روانشناسی اجتماعی به اثرات گروه بر روی فرد توجه خاص دارد.

1- Otto klineberg
2- Gordon Allport

وجه تفاوت مردم شناسی و روانشناسی اجتماعی این است که روانشناسی اجتماعی، علمی‌تر از مردم شناسی است؛ چرا که در آن از روش علمی و تحقیقات کنترل شده آزمایشگاهی بیشتر استفاده می‌شود؛ حال آنکه مردم شناسی عمدتاً جنبه توصیفی دارد.

سیر تاریخی

در تاریخ روانشناسی اجتماعی نیز مانند بیشتر رشته های علمی، نخست از افلاطون و ارسطو به عنوان اولین روانشناسان اجتماعی یاد می‌شود. افلاطون در آثار خود نوعی طبقه بندی اجتماعی برای مردم جامعه قایل می‌شود و آن‌ها را به طلا، نقره و آهن (یا برنز) تشبیه می‌کند.

ارسطو انسان را حیوان اجتماعی می‌خواند و روانشناسان اجتماعی وی را نخستین روانشناس اجتماعی می‌دانند.

توماس هابز[۱] در کتاب لویاتان[۲] و ماهیت انسان، بشر را به صورت موجودی موذی، خشن، حقیر ترسیم نمود و جمله معروف دیگر او این است: «**انسان**، گرگ انسان است».

ژان ژاک روسو [۳]تقریباً دیدگاه متضادی نسبت به هابز دارد و انسان را در حالت طبیعی، پاک و فطرتاً خوب می‌داند. به عقیده او «بشر وحشی پاک نهاد است». شعار روسو برای رفع همه عوارض روحی و جسمی‌نامطلوب «بازگشت به طبیعت» است.

آغاز روانشناسی اجتماعی به مفهوم علم آزمایشی در سال ۱۸۹۷ که نورمن تریپلت[۴] نخستین آزمایش روانشناسی اجتماعی را انجام داد، تحقق یافت. در یکی از آزمایشها تریپلت فهمید رقابت عاملی است که رکوردهای بهتری به دست آید. با توجه به همین مفهوم، اصطلاح آسان سازی اجتماعی[۵] بوسیله آلپورت در این حوزه روانشناسی اجتماعی رایج شد.

ماکس رینگلمن[۶] بر مبنای تحقیقات خود اصطلاح اتلاف اجتماعی[۷] را رواج داد. معنی اتلاف اجتماعی این است که حضور جمع از عملکرد فرد می‌کاهد. رینگلس نشان داد که در کارهای نظیر کشیدن طناب، یاهل دادن ارابه، عملکرد فردی در جمع ضعیفتر از عملکرد او به طور انفرادی است.

در سال ۱۹۰۸ دو کتاب معروف این حوزه منتشر شد: روانشناسی اجتماعی[۸] اثر ادوارد راس[۹] و مقدمه ای بر روانشناسی اجتماعی اثر ویلیام مک دوگال.

سالهای ۱۹۳۶ تا ۱۹۴۵ را می‌توان دوره جهش روانشناسی اجتماعی تلقی کرد.

در سال ۱۹۳۶ مظفر شریف پژوهشی را در ارتباط با نفوذ اجتماعی[۱۰] منتشر کرد. شرکت کنندگان در این پژوهش یک نقطه نورانی ثابت را در یک اتاق کاملاً تاریک مشاهده کردند و پس از مدتی کوتاه، دچار این خطای دید می‌شدند که آن نقطه دورانی ثابت، حرکت می‌کند. به این پدیده حرکت خود زاد[۱۱] گفته می‌شود. وقتی آزمودنیها به تنهایی به این نقطه نگاه می‌کردند، اختلاف نظر آن‌ها در مورد مقدار جابه جایی نقطه بسیار زیاد بود. اما وقتی این کار به صورت گروهی انجام می‌گرفت، نظر آن‌ها در مورد مقدار و جابه جایی نقطه مزبور بسیار نزدیک به هم می‌شد. در واقع، خود نقطه حرکت نمی‌کرد،

1- Thomas Hobbes
2- Levitan
3- Jean Jacques Rousseau
4- Norman Triplett
5- social facititation
6- Max Ringlemann
7- social loafing
8- social psychology
9- Edward Ross
10- social influence
11- autokinetic

ولی عقاید تماشاگران جابجا می‌شد! تحت نفوذ گروهی، تماشاگران با واقعیتی مبهم که یک ادراک مشترک ایجاد می‌کرد روبرو می‌شدند.

چهره مشهور دیگر، کورت لوین[1] است. نظریه میدانی لوین قویاً با نفوذ است. این نظریه مبتنی بر فرمول B=f(P,E) که طبق آن رفتار تابعی است از تعامل میان شخص و محیط. لوین اعتقاد داشت هم عوامل درونی و فرآیندهای روانشناختی و هم عوامل بیرونی و اجتماعی تعیین کننده رفتار انسان است. این اعتقاد لوین، صورت ابتدایی‌تر دیدگاهی است که امروز به چشم انداز تعامل گرا موسوم است. این رویکرد روانشناسی شخصیت را (که از سنتی بر تفاوتهای میان افراد تأکید می‌ورزد) با روانشناسی اجتماعی (که از لحاظ سنتی بر تفاوتهای میان موقعیتها تأکید می‌ورزد) ترکیب می‌کند.

از ۱۹۴۶ تا ۱۹۶۰ را بعضی از روانشناسان اجتماعی دوران کلاسیک این رشته می‌دانند. پس از جنگ جهانی دوم کل روانشناسی یک جهش بزرگ پیدا کرد.

سالهای ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۵ را سالهای اعتماد و بحران در روانشناسی اجتماعی گفته اند. گسترش دامنه پژوهشها در مسائل اجتماعی از قبیل مطالعه نحوه تفکر و احساسها و تعامل گروهها و حتی پرخاشگری، جذابیت و استرس به حیطه پژوهش کشیده شد. تصادفاً این دوره، دوره بحران نیز بود. بحث اخلاق تحقیق اجتماعی رواج یافت و اعتبار یافته ها، و قدرت تصمیم آنها، زیر سئوال رفت. بخش عمده ای از مجادلات، ناشی از واکنش در برابر روشهای مسلط تحقیق در آن زمان؛ یعنی روش آزمایشگاهی بود. و بیشتر این افراد معتقد بودند که بعضی از روشهای تحقیق غیر اخلاقی هستند و از این روانشناسان می‌توان به کسانی چون کلمن، ارن و روزنتال اشاره کرد و از گروه دوم که مخالفان این گروه بودند مک گوایر را می‌توان نام برد.

از ۱۹۷۶ به این طرف را می‌توان دوره کثرت گرایی[2] نامید. جهت گیری های کثرت گرایانه مبتنی بر دو نتیجه گیری درباره ماهیت پژوهش در روانشناسی اجتماعی بود: نخست اینکه چون موضوعات مختلف، مستلزم انواع گوناگون از پژوهش است، پس فنون پژوهشی متنوع و مختلفی موردنیاز است. دوم اینکه هیچ روش تحقیقی کامل نیست و هر روشی دارای مزایا و معایبی است. اتکا به کاربرد پژوهشهای متعدد برای جبران کمبودهای هر روش، به تعددگرایی شاخص[3] معروف است.

کثرت گرایی امروز محدود به روشهای آن نیست. به عنوان مثال، دو چشم انداز گسترده درباره طبیعت انسان را درنظر بگیرید:

دیدگاه داغ

افراد را هدایت شده به وسیله نیازها، تمایلات، و هیجانها می‌داند. طبق این دیدگاه، مردم حیواناتی اجتماعی‌اند که می‌خواهند و احساس می‌کنند، پیش از آنکه فکر کنند. این رویکرد برانگیزش و هیجان به عنوان تعیین کننده های افکار و اعمال ما تأکید می‌ورزد.

چشم انداز دوم به **دیدگاه سرد** معروف است که در نقطه مقابل دیدگاه پیشین قرار می‌گیرد و تأکید بر جنبه های معقولتر و تحلیلی‌تر رفتار انسان دارد. اعتقاد این دیدگاه این است که چگونگی تفکر مردم، خواست و احساس آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با تمرکز بر شناخت، این دیدگاه به بررسی حافظه، ادراکات و تعبیر و تفسیرهای مردم از رویدادهای اطرافشان می‌پردازد.

از آغاز دهه ۱۹۷۰ دیدگاه سومی تسلط یافت و تا دهه ۱۹۸۰ این تسلط رو به افزایش بود. در این دوره دیدگاه سوم چنان نیرومند بود که آن را انقلاب شناختی نامگذاری کرده اند. اکنون در دهه ۱۹۹۰ به نظر می‌رسد که انگیزش و هیجان در حال برگشت‌اند و روانشناسان اجتماعی به صورتی افزایشی می‌کوشد تا کل مشخص را در نظر بگیرند.

1- Kurt Lewin
2- pluralism
3- critical multiplism

صاحبنظرانی نظیر اتوکلاین برگ وضعیت فعلی روانشناسی اجتماعی را با سه ویژگی زیر مشخص می‌کنند:

- روانشناسی اجتماعی علمی است تجربی، یعنی در آن از آزمایش و روش علمی استفاده می‌شود.
- روانشناسی اجتماعی علمی است تطبیقی، یعنی از یک طرف از اطلاعات و نتایج بدست آمده از علوم دیگر نظیر جامعه شناسی مردم شناسی و سایر رشته های علمی استفاده می‌کند و از سوی دیگر اطلاعات، نتایج و اصول به دست آمده از روانشناسی اجتماعی در شاخه های دیگر علوم مورد استفاده قرار می‌گیرند.
- روانشناسی اجتماعی علمی‌است کاربردی.

روشهای تحقیق در روانشناسی اجتماعی

ویژگی‌های روش علمی

۱- روش علمی مبتنی بر جبرگرایی علمی[1] است. مفهوم جبرگرایی علمی آن است که طبیعت و جهان، دارای نظم و قانونمندی است. (رویدادها تابع قوانین علّی و معلولی اند)

۲- در روش علمی، رویکرد تجربی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳- در روش علمی، تعریف عملیاتی[2] مفاهیم بکار رفته، الزامی است.

۴- روش علمی از عینیت برخوردار است و همین ویژگی آن را از روش کار هنرمند یا نویسنده، متمایز می‌کند.

مراحل تحقیق علمی

در روش علمی، کار با طرح یک سئوال آغاز می‌شود که مسئله مورد نظر را بیان می‌کند. پس از بیان مسئله، از سوی محقق، فرضیه عرضه می‌شود. پس از عنوان فرضیه، محقق به جمع آوری اطلاعات می‌پردازد تا بتواند فرضیه ارائه شده را بیازماید. جمع آوری اطلاعات شکلهای گوناگون دارد. محقق می‌تواند به مشاهده یا مصاحبه بپردازد. پرسشنامه تهیه کند یا حتی دست به انجام یک آزمایش بزند.

پس از جمع آوری اطلاعات، قدم بعدی تجزیه و تحلیل اطلاعات است. پس از این مرحله، به نتیجه گیری می‌رسیم و در این مرحله است که می‌توانیم ببینیم نتایج بدست آمده فرضیه تحقیق را تائید می‌کند یا نه.

نکات مهم در تحقیق روانشناسی

ویژگی‌های تقاضا[3]

منظور از ویژگی های تقاضا آن دسته از خصوصیات زمینه ای در آزمایشهای روانشناسی است که سبب سوگیری رفتار آزمودنی به شیوه ای خاص می‌شود. ویژگی های تقاضا عواملی هستند که در جریان آزمایش دخالت کرده و نتایج را مخدوش می‌کند. منظور این است که در اینجا آزمایشگر تعمدی در طلب یک رفتار خاص ندارد، بلکه این ماهیت خود آزمایش است که چنین رفتاری را سبب می‌شود. مثلاً در آزمایشهای حافظه که از هجاهای بی معنی[4] استفاده می‌شود. غرض از استفاده از هجاهای معنی آن است که آزمودنیها تجربه‌ای قبلی با آن‌ها نداشته و نتوانند آن‌ها را با تجربه های پیشین خود تداعی کنند. با وجود این در این آزمایشها آزمودنی بدون آنکه تعمدی داشته باشد، بین این هجاها تداعی برقرار کند.

1- scientific determinism
2- operational definition
3- demand characteristics
4- nonsense syllables